

IDOLII CULTURII STARČEVO-CRIȘ DIN BANAT¹

Gheorghe LAZAROVICI²

THE IDOLS OF THE STARČEVO-CRIȘ CULTURE FROM BANAT

ABSTRACT

The paper analyzes several types of idols from the Starčevo-Criș culture from Banat with analogies and some more significant representations from the neighboring areas. The ideas that emerge are the same ones we found in a series of analytical studies on the synchronism between the old Starčevo-Criș III-IV fund and the newcomers from the south, the Vinča A2-A3 culture, which coexist for a while and influence each other. On the other hand, the analogies presented in the notes show the great cultural-religious unity from the Balkans to the south of Central Europe.

Keywords: idols, Starčevo-Criș culture, Banat, analogies, influence.

Foarte multe studii analitice s-au preocupat de plastica civilizației neolitice, cele mai multe au fost generale, o analiză detaliată și tipologie au realizat Nikola Tasić³, Svend Hansen⁴, mai recent unii colegi mai tineri, S. Angeleski, D. Negrei. Tipologii mai vechi și mai noi au realizat Draga Garašanin și mulți alții, imposibil de citat cu toții⁵. Noi ne-am ocupat de cele din Banat, dar și de unele teme cum este fragmentarea rituală⁶.

Din cele publicate de D. Garašanin, dar și cele din zona Clisurii sau din Banat, unele figurine feminine, care o reprezintă pe Marea Zeiță Mamă, aveau redată o serie de elemente caracteristice: corpul sau capul și gâtul cilindric sau conic; fața o mască, de regulă caracteristică pentru o anumită zonă geografică; nasul schematizat și părul aproape nelipsit, precum și alte elemente anatomice; sânii, pânțele, sexul sau fesele ca atribute de gen.

---

¹ Textul a făcut parte dintr-o lucrare pregătită pentru *Preistoria Banatului*, vol. II, volum nerealizat din cauza colegilor sârbi care nu au scris și nu au mai colaborat după moartea lui Bogdan Brukner.

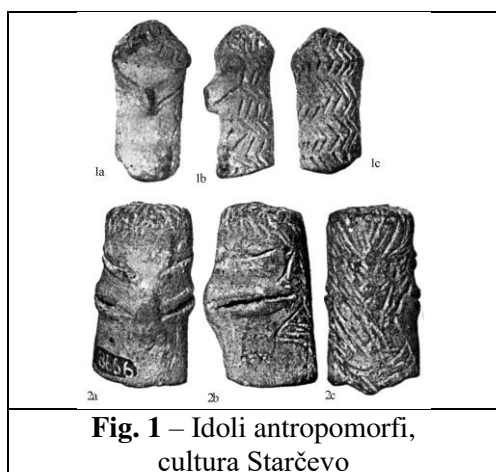
² Prof. univ. dr., Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu; e-mail: ghlazarovici@yahoo.com.

³ N. Tasić, *Neolitska plastika*, Izdavač: Muzej grada Beograda, 1973; lucrare care a stat la baza unora din tipologiile noastre și a colaboratorilor, mai ales pentru mască: D. Negrei, *O bază de date pentru idolii antropomorfi. Cataloage și extrase de tabele*, în „Tibiscum”, XII, 2005, p. 205 ff; S. Angeleski, *Vinčian Aspects concerning the Spiritual Life from Macedonia*, în „Symposion Pescari, Institute of Archaeomythology”, 2012, ms., Sebastopol, SUA, și alții.

⁴ S. Hansen, *Bilder von Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur antropomorphen Plastik der Jüngsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa*, Mainz, Ed. Philip von Zabern, 2007, t. I-II.

⁵ D. Garašanin, *Starčevacka kultura*, Ljubljana, 1954, p. 158; S. Hansen, *op. cit.*, bibliografia la p. 396-520.

⁶ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, series Bibliotheca Musei Napocensis, III, Cluj, 1979; Gh. Lazarovici, Cornelia-Magda Lazarovici, *Fragmentarea rituală a idolilor și obiectelor de cult în Neolitic și Epoca Cuprului*, în „Acta Musei Tutovensius”, III, Bârlad, 2008, p. 7-15.

**Fig. 1 – Idoli antropomorfi,
cultura Starčevo**

În funcție de aceasta, au fost clasificați ca idoli: conici, cilindrici, prismatici, modelați plastic, care redau cel mai adesea unele atribute ale **Marii Mame**, cum sunt steatopigia, care redă fertilitatea sau fecunditatea, graviditatea și multe altele. Forma corpului sau redarea sexului reflectă uneori stadii de vârstă (copilă, femeia tânără, femeie în vârstă și altele).

Idolii cilindrici sau coloană (Fig. 1-2). Tipul a fost astfel definit deoarece are gâtul înalt de formă cilindrică sau ușor conică. Aceștia sunt

variantea cea mai răspândită din sudul Europei, din Grecia până în Ungaria⁷, fiind considerați de origine sudică.

Cei cilindrici, considerați uneori de origine vinčiană, aparțin acestei perioade, având masca și ochii ca cei vinčieni sau din Policromie, nu se știe cine pe cine a influențat.

Aceștia au adesea pe gâtul foarte lung părul redat incizat, uneori în valuri (Fig. 1). Unii dintre ei au baza cilindrică (Fig. 2a). Felul de redare a ochilor este frecvent întâlnit la sud de Dunăre, la Gladnica, Pavlovac și altele⁸. În România apar odată cu migrația III-a la Trestiana⁹, Homorod și altele¹⁰.

Idolii cilindrici de forma celor de la Starčevo au cea mai mare extindere în sud-estul Europei, din Anatolia, Creta, până în Transilvania, Ungaria, Moldova¹¹ sau

⁷ VI. Milojević, *Das Ältere Neolithikum in Serbien*, Wien, 1943-1950, p. 112; 1944, p. 112; D. Garašanin, *op. cit.*, p. 159; R. Galović, *L'agglomération néolithique de Zelenikovo, près Skoplje*, în „ZRNM”, V, Beograd, 1967, p. 150; Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte, I. Jungsteinzeit*, München, 1968, pl. 142/41-42.

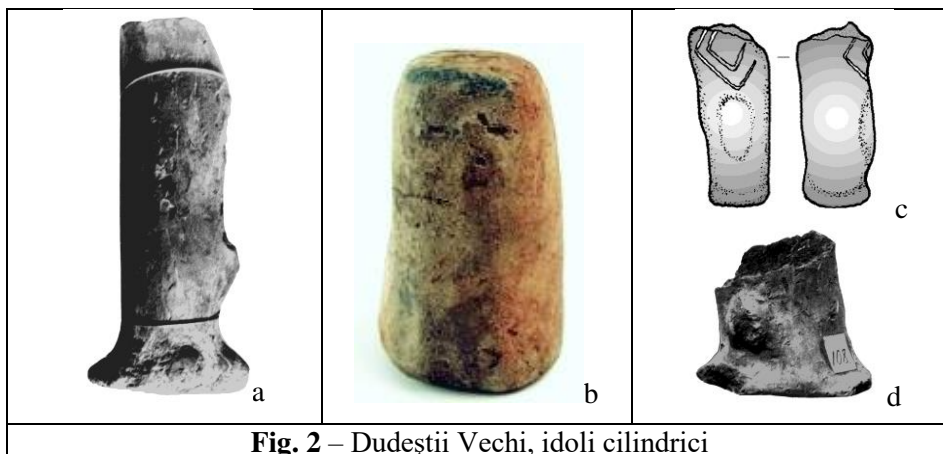
⁸ J. Glisić, B. Jovanović, *Praistosko naselje na Gladnicana kod Gračanice*, în „GlasnMKiM”, II, 1957, pl. V/1.

⁹ E. Popușoi, *Trestiana. Monografie arhaeologică*, Bârlad, 2005, fig. 117/8.

¹⁰ B. Brukner, *Neolit u Vojvodini*, Dissertationes V, Beograd-Novi Sad, 1968, p. 47, 59; T. Bader, *Despre figurinele antropomorfe în cadrul culturii Criș*, în „Acta Musei Napocensis”, V, 1968, p. 381 ff.

¹¹ VI. Milojević, *op. cit.*, p. 29-30; D. Garašanin, *op. cit.*, pl. III; M. Garašanin, *Neolithicum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, în „BerRGK”, 39, 1959, p. 112; D. Srejić, *Die Lepenski Vir Kulture und der Beginn der Jungsteinzeit an der Mitteldonau*, în „Fundamenta”, A, 3, Köln-Wien, 1971, pentru pl. I/3-6, p. XX; J. Nandris, *The Prehistoric archaeology of South-East Europe with special reference to the Neolithic figurines*, Diss. Cambridge, 1968; Gh. Lazarovici, *Cultura Starčevo-Criș în Banat*, în „Acta Musei Napocensis”, VI, 1969, p. 18; Al. Benac, *Le néolithique ancien dans les Balkans du nord-ouest et ses relations avec les régions voisines*, în „Actes”, VIII, CISPP, Belgrade, I, 1971; P. Ráczky, *Szolnok County*, Szolnok, 1982.

se afirmă legături cu Karanovo I și Presesko¹². Dintre piesele cele mai elegante este una numită „**Venus de Starčevo**”¹³.

Fig. 2 – Dudești Vechi, idoli cilindrici

Aceasta are analogii la Bubanj, Gladnica și Vinča¹⁴.

Idoli cu gât și cap cilindric, similari celor de la Starčevo, sunt la Obrez-Beletinci, datați în Starčevo IIa¹⁵, deci SC III la noi; au ochii similari celor publicați de D. Garašanin¹⁶. Măscă triunghiulară apare la Liubcova (săpături S. Luca), dar și la Crnokalačka Bara¹⁷ și Karanovo I¹⁸.

Cei de la Dudești Vechi au o bază lătită pentru stabilitate, iar ca să sugereze piciorul era redat oușorul călcâiului (Fig. 2a, 2d). Unele variante de idoli sunt ușor conice, pentru stabilitate, care redau și ele ideea de coloană (Fig. 2b); acesta are o mască a feței tipică acestei civilizații, iar sexul feminin este schițat printr-o incizie. Un altul are pântecul ușor semnalat, iar pe piept are un decor romboidal, un pandantiv (Fig. 2c). Unii idoli din Lepenski Vir IIIa, după opinia lui D. Srejšović aveau fața modelată ca figură de pasăre („bec d’oiseau”), care apare și în alte stațiuni contemporane¹⁹.

¹² J. Makkay, *Die Wichtigsten Fragen der Köröd-Starčevo Periode*, în „ActaArchSz”, VIII, 1965, p. 16; P. Ráczky, *op. cit.*, p. 9, 15.

¹³ D. Garašanin, *op. cit.*, pl. IV/12; Müller-Karpe, *op. cit.*, pl. 142/41-42, 143/B1; J. Glisić, B. Jovanović, *op. cit.*, Pl. V/1, p. 226, 236.

¹⁴ D. Garašanin, *op. cit.*, p. 55-57, n. 10 și urm.

¹⁵ B. Brukner, *op. cit.*, 92 și pl. III/1.

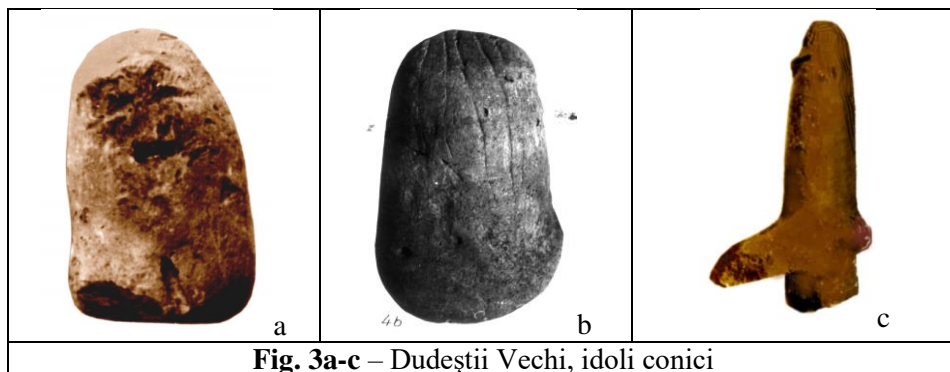
¹⁶ R. Galović, *Neue Funde der Starčevo Kultur in Mittel Serbien und Makedonien*, în „BerRGK”, 43-44, 1964, p. 27.

¹⁷ N. Tasić, E. Tomić, *Cernokalacka Bara. Naselje Starcevacke i Vincanske Kulture*, Disertationes, VIII, 1969, pl. VII/4.

¹⁸ S. Hansen, *op. cit.*, p. 167-168, fig. 73-74.

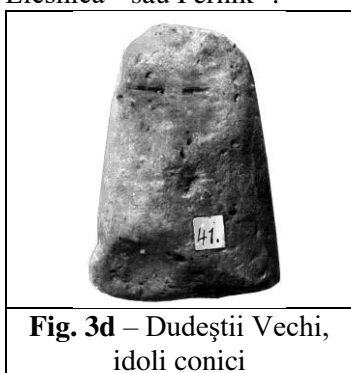
¹⁹ D. Srejšović, *Neolitiska plastika ...*, p. XX, fig. 7-8; Idem, *Die Lepenski Vir ...*, p. 10, fig. 13/8; analogii la Zelenikovo, Crnokalačka Bara, Veluška Tumba, Rugbajir: R. Galović, *op. cit.*, VI/2-3, VI/1-3; Tasić-Tomić, *op. cit.*, VII-2; S. Hansen, *op. cit.*, p. 156, 68; J. Nandris, *op. cit.*, p. 74, 34.

Idolii conici (Fig. 3). Adesea au fost confundați cu cei coloană sau cilindrici, având uneori capul și gâtul conice.

Fig. 3a-c – Dudeștii Vechi, idolii conici

Forma corpului lor este conică²⁰, de unde asimilarea cu cei în formă de phallus. Cel mai bine păstrat exemplar este cel de la Dudeștii Vechi, ce are redat nasul, gura, ochii și sexul (Fig. 3a); uneori au brațe și fesele stilizate (Fig. 3c). Ochii și gura sunt realizate prin incizii late. Analogii pentru ei sunt la Trestiana²¹, în Bulgaria la Elešnica²² sau Pernik²³.

Fig. 3d – Dudeștii Vechi, idolii conici

Ceea ce este important, este marea unitate culturală marcată prin formă sau felul de redare a ochilor sau gurii: tăietură, alveolă ori adâncitură. Acestea presupun existența unei mitologii comune legate de relația idol – om – divinitate. La unii sexul este o tăietură, alteori este un triunghi, atât la cei cilindrici, cât și la cei prismatici²⁴.

Idolii cu steatopigie (Fig. 4). La idolii cu steatopigie sau grăsuți se confundă adesea partea superioară a lor cu idolii conici, având aceleași forme. La aceștia fesele sunt exagerat redată (Fig. 4).

La Vinča a fost descoperită una dintre cele mai întregi și frumoase piese redată în poziție șezândă, cu capul cilindric, rupt, cu fese pronunțate²⁵.

²⁰ Gh. Lazarovici, *op. cit.*, fig. 10/3; B. Brukner, *op. cit.*, p. 63, fig. III.2; S. Hansen, *op. cit.*, t1, p. 146, fig. 58; t2, p. 163, fig. 27/6, 41/2,4.

²¹ E. Popușoi, *op. cit.*, fig. 117/6.11, 118/4-5; 119/1-2, 5.

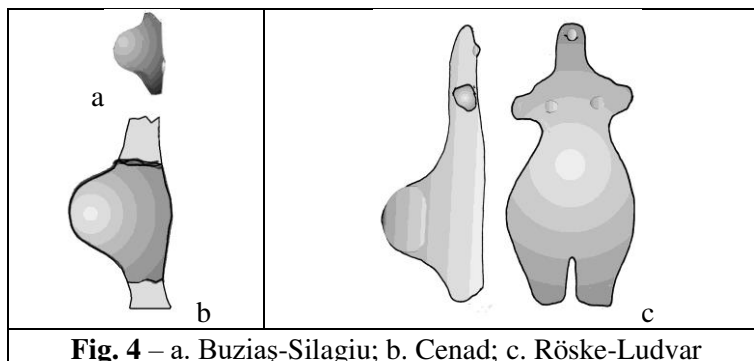
²² V. Nikolov, Maslarov 1987, fig. 30/3.

²³ S. Hansen, *op. cit.*, t2, fig. 163.

²⁴ *Ibidem*, fig. 41/2-4.

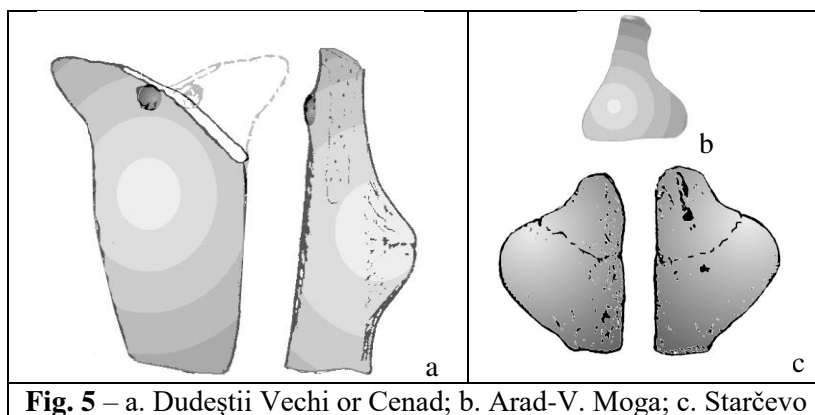
²⁵ I. Kutzián, *A Körös Kultúra*, Budapest, 1944/1947, pl. LXII/1a; M. Garašanin, *op. cit.*, p. 112; B. Brukner, *Naselje vinčanske grupe na Gomolavi (1967-1976)*, rezumat *Settlement of the Vinča Group at Gomolova*, în „RVM”, 26, 1980, p. 55; M. Gimbutas et alii, *Neolithic Macedonia. As reflected by Excavation at Anza Southeast Yugoslavia*, în seria „Monumenta Archaeologica”, Los Angeles, 1976, p. 39, 42-43.

Un altul, similar celui de la Vinča, are baza la fel ca cei de la Opoljenic-Zombor²⁶, Bački Monostor²⁷. La Röske-Ludvár (Fig. 4c), idolul avea partea superioară a corpului plată, iar fesele foarte pronunțate și picioarele despărțite²⁸. În Moldova sunt unii idoli similari la Trestiana²⁹. Asemenea idoli apar pe spații largi, din Anatolia până în Balcani. Dintre aceștia, mulți au primit denumirea de „Venus”:
„Venus de Vinča”, „Venus de Zăuan”³⁰.

Fig. 4 – a. Buziaș-Silagiu; b. Cenad; c. Röske-Ludvár

Un fragment cu fese provenind de Cenad, foarte probabil, este de la Dudeștii Vechi-Humca Mare (Fig. 5a)³¹, este similar cu cel de la Bački Monoștor³² și cu un fragment de la Starčevo (Fig. 5c)³³.

Fig. 5 – a. Dudeștii Vechi or Cenad; b. Arad-V. Moga; c. Starčevo

²⁶I. Kutzián, *op. cit.*, pl. XIII/5; D. Garašanin, *op. cit.*, p. 57.

²⁷D. Garašanin, *op. cit.*, p. 159; B. Brukner, *Neolit u Vojvodini*, 48; II/3.

²⁸L. Nandris, *op. cit.*, fig. 80.

²⁹E. Popușoi, *op. cit.*, fig. 119/4.

³⁰E. Lakó, *Piese neolitice de cult la Zăuan*, în „Acta Musei Napocensis”, 1977, p. 42, fig. 2/1-4.

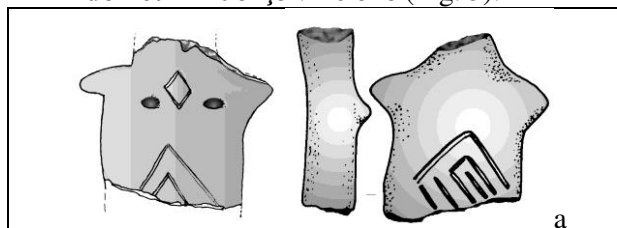
³¹Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 18, n. 5, fig. 10/9.

³²I. Kutzián, *op. cit.*, pl. XIII/8.

³³S. Hansen, *op. cit.*, t2, Abb. 119/9.

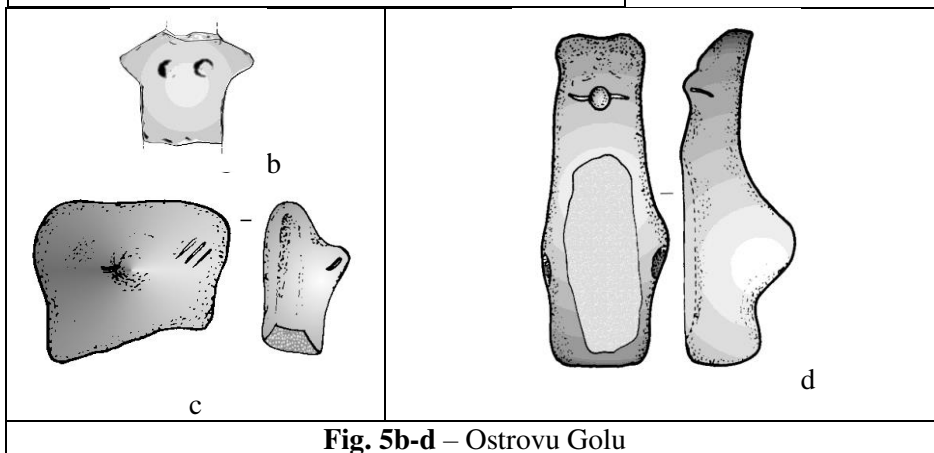
În categoria acestora, sunt și **idolii ziși tip ghioagă**³⁴; unul, cu un cap ușor conic, cu fese mari, fără picioare, a fost descoperit la Arad - str. V. Moga (Fig. 5b)³⁵, având analogii la Leț³⁶. Acest tip de idoli apar odată cu migrația a III-a, fiind prezenți și în Ungaria, la Kopancs-Zsoldos și -Vata, Hodmezövásárhely-Hámszárító, Szolnok³⁷, Szajol ș.a.³⁸. Ei apar aproape în aceleași stațiuni și zone cu idolii coloană, legându-se de migrațiile III și IV, fiind răspândiți și în Moldova³⁹, Bačka⁴⁰ și altele. Pentru aceștia s-au lansat diferite tipologii⁴¹.

Idoli cu influențe vinčiene (Fig. 5).

Fig. 5a – Ostrovu Golu

La Ostrovu Golu, unii idoli au corpul plat și se observă stilizarea mâinilor și sânilor ca la cei vinčieni. Decorul din bandă incizată, amestecul cu nisip și forma lor vinčiană a fost sesizată de la început⁴².

Fig. 5b-d – Ostrovu Golu

³⁴ N. Vlassa, *Cultura Criș în Transilvania*, în „Acta Musei Napocensis”, III, 1966, p. 23; T. Bader, *op. cit.*, p. 382.

³⁵ Gh. Lazarovici, E. Pădureanu, *Așezarea neolitică de la Arad-str. Voevod Moga*, în „Ziridava”, XIII, 1981, p. 55, fig. 8/6, pl. I/3.

³⁶ N. Vlassa, *op. cit.*, p. 23.

³⁷ P. Ráczky, *op. cit.*, p. 13, fig. 7/3.

³⁸ I. Kutzián, *op. cit.*, pl. 43/1-5.

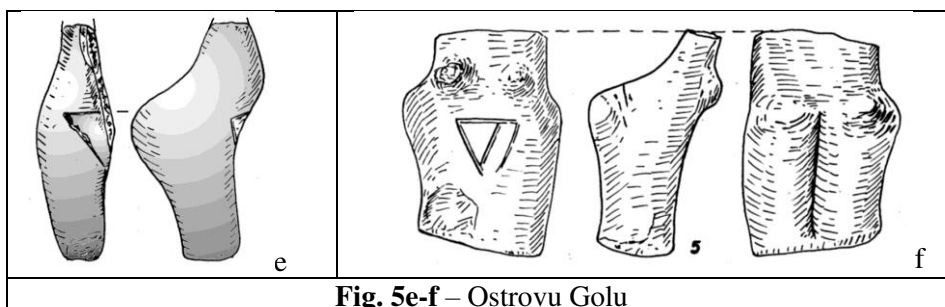
³⁹ N. Ursulescu, *Așezările omenești de pe teritoriul Sucevei până în secolul al VI-lea e.n.*, în „Studii și materiale. Istorie”, III, Suceava, 1973, p. 49.

⁴⁰ S. Karmanski, *Žrtvenici, statuete i amuleti sa lokaliteta Donja Branjevina*, Odzaci, 1968, p. 49, pl. XVI/6.

⁴¹ T. Bader, *op. cit.*, tipul c; ș.a.

⁴² C.S. Nicolăescu-Plopșor et alii, *Rezultatele arheologice din Zona Porților de Fier*, în „Comunicări. Seria Arheologie”, IV, Craiova, 1968, p. 25; P. Roman, V. Boroneanț, *Locuirea neolitică de la Ostrovu Banului*, în „Drobeta”, I, 1974, p. 10.

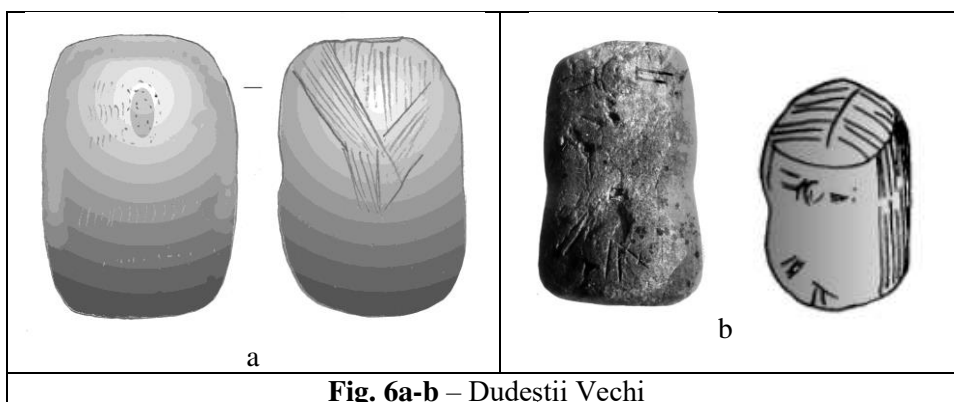
Forma lor, însă, nu este doar vinčiană, ține mai ales de formele vremii, fiind comune pe spații largi din Balcani, dar și din bazinul dunărean, din sudul Bulgariei (Gălâbnic), Serbiei, până în Bazinul superior al Tisei, la Méhtelek.

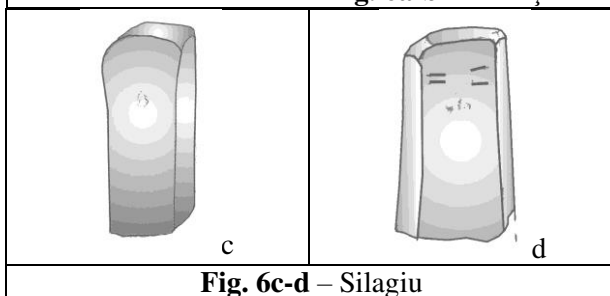
Fig. 5e-f – Ostrovu Golu

Observăm, însă, că maniera de redare a sexului este similară unora din idoli de la Beșenova (Fig. 6b), aceștia fiind anteriori contactului cu Vinča, din SC IIIA.

Idolii plăți sau prismatici (Fig. 6).

Fig. 6a-b – Dudeștii Vechi

Fig. 6c-d – Silagiu

Idolii de acest tip (Fig. 6)⁴³, sunt cunoscuți încă din vremea migrației a III-a, dar asemenea piese apar și mai timpuriu la Lepenski Vir⁴⁴ și Gura Baciului⁴⁵.

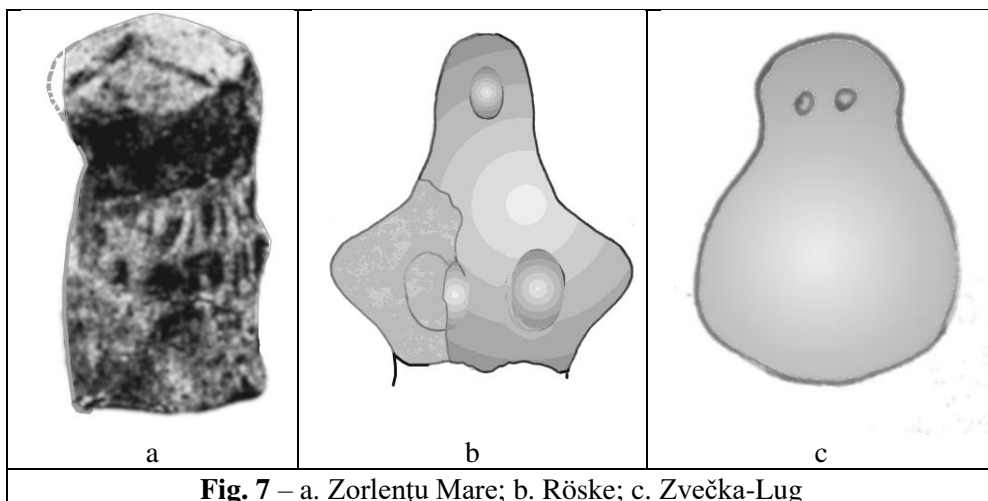
La Dudeștii Vechi este unul care are părul redat în stilul epocii. Nasul este o

⁴³ Gh. Lazarovic, *Cultura ...*, p. 18 fig. 10; vezi aici și bibl.; Gh. Lazarovici, O. Sfetcu, *Așezarea de la Buziaș-Silagiu*, în „Banatica, X, 1990.

⁴⁴ D. Srejojić, *Neolitska plastika ...*, p. XX, fig. 8; Idem, *Die Lepenski Vir ...*, fig. 13.

⁴⁵ N. Vlassa, *Cea mai veche fază a complexului cultural Starčevo-Criș în România*, în „Acta Musei Napocensis”, IX, 1972, p. 180, fig. 3/5.

proeminență, iar ochii sunt din două tăieturi sugerând o mască. Sexul triunghiular are două incizii, marcând o femeie matură⁴⁶.

Fig. 7 – a. Zorlențu Mare; b. Röske; c. Zvečka-Lug

La Gornea, un exemplar este din pastă amestecată cu nisip, măr și pleavă, similar celor din Starčevo IV⁴⁷. Acești idoli țin de migrațiile III și IV, fiind întâlniți pe spații largi din Bulgaria în NE Ungariei⁴⁸, pentru care sunt citate analogii karano-viene⁴⁹, deși se întind pe spații mai largi, până în Crișana⁵⁰. Cei mai mulți au detalii privind sexul, ochii, nasul, fiind similari ca tipologie. Uneori, sexul apare sub forma unor semne similare celor din „Scrierea danubiană”⁵¹. Idoli similari cu păr și sex mai apar la Kunszentmarton-Erpárt, cu același mod de redare⁵².

Pentru idoli de mai sus sunt analogii în Oltenia, la Grădinile-Izlaz, într-un orizont mai timpuriu⁵³, asociat unor orizonturi cu pictură roșie, în Bulgaria la Rakitovo⁵⁴ sau la Gălăbnik⁵⁵, având nasul similar celor starčevieni de la Gura Baciului, dar care este din piatră⁵⁶.

⁴⁶ Gh. Lazarovici, *Cultura ...*, p. 10, 18.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 18; Idem, *Cultura Vinča A în Banat*, în „Acta Musei Napocensis”, VII, 1970, p. 486, fig. 20.

⁴⁸ Méhtelek: N. Kalicz, J. Makkay, *A Méhteleki aggregistenek*, Nyiregyháza, 1976, pl. 8.

⁴⁹ V. Nikolov, Maslarov 1987, fig. 30/1-4.

⁵⁰ Suplac: D. Ignat, *Așezarea neolitică aparținând culturii Criș de la Suplacu de Barcău*, în „Crisia”, VIII, 1978, p. 25, pl. VIII2-3.

⁵¹ De exemplu la piesele de la Méhtelek: N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, pl. 8/1, 2, 4, 7.

⁵² P. Ráczky, *op. cit.*, p. 123, kat. 4.

⁵³ M. Nica, *Grădinile. O nouă așezare a neoliticului timpuriu din sud-estul Olteniei*, în „Arhivele Olteniei”, NS, 1, 1981.

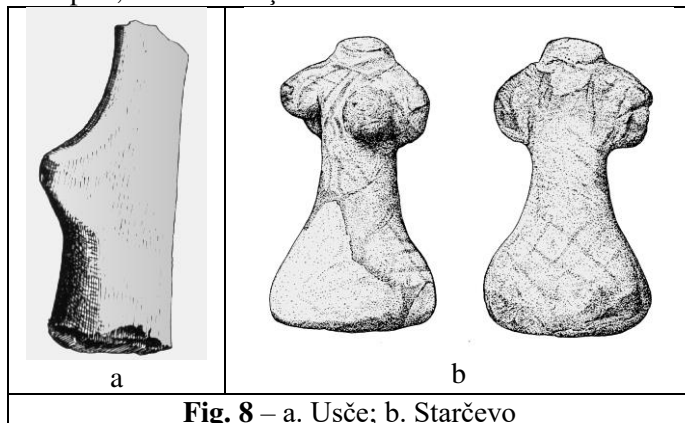
⁵⁴ S. Hansen, *op. cit.*, t2, Abb. 169.9.

⁵⁵ *Ibidem*, Abb. 164/1-2.

⁵⁶ N. Vlassa, *Cea mai veche fază ...*, 3/5.

O variantă a lor este rezultatul migrației/difuziunii a III-a (**Ghirlandoid**), prin corpul lor dreptunghiular, uneori în formă de paralelipiped, foarte plați, având marcați doar ochii și uneori gura. Unele variante apar în Karanovo II⁵⁷, la Trestiana (SC IIIB-IVA)⁵⁸, precum și în migrația a III-a, în cultura Starčevo, ce poartă uneori numele de „Protoviča la unii”⁵⁹, în Crișana sunt la Suplac-Lapiș⁶⁰, în jud. Sălaj la Zăuan⁶¹, în Oaș la Călimănești⁶², în Câmpia Panonică la Szolnok-Szanda, Sajol-Felsőföld, -Csiklópart, Mehtelek⁶³ și în Bosnia⁶⁴.

Fig. 8 – a. Usče; b. Starčevo

Acest tip cuprinde tot sudul Europei Centrale și Balcanii⁶⁵. Trebuie să remarcăm că pe aceștia apare sexul redat sub diferite forme, cu simboluri care se întâlnesc în „Scrierea danubiană”, vreme la care apar și primele tăblițe (Glăvănești, Perieni, Suplac ș.a.⁶⁶).

Alte tipuri și forme (Fig. 7).

Cultura Vinča a influențat plastica culturii Starčevo-Criș. La rândul ei, plastica culturii Starčevo-Criș a influențat plastica culturii Vinča A2, până în faza Vinča B1. Cea mai bună dovadă o avem de la Zorlențu Mare (Fig. 7a)⁶⁷, unde a fost descoperit un idol cilindric cu cap și mască comună celor două civilizații, dar cu decor din ciupituri pe partea superioară a corpului (Fig. 78a), pasta fiind comună ambelor culturi.

⁵⁷ S. Hansen, *op. cit.*, p. 137, Abb. 168/4.

⁵⁸ E. Popușoi, *op. cit.*, fig. 117/2, 9-10.

⁵⁹ J. Makkay, *A magyarországi neolitikum Kutásának új eredményei*, Budapest, 1982, 26-31; J. Pavuk, *Ältere Linienbandkeramik in der Slowakei*, în „SlovArch”, XXVIII, 1980, 52.

⁶⁰ D. Ignat, *op. cit.*, p. 24, 25, pl. VIII/3.

⁶¹ E. Lakó, *Raport preliminar de cercetare arheologică efectuată în așezarea neolitică de la Zăuan (jud. Sălaj)*, în „Acta Musei Napocensis”, 1978, pl. VII/3; S. Hansen, *op. cit.*, p. 137, 51/1-2.

⁶² Informații amabile Cristian Virag.

⁶³ N. Kalicz, J. Makkay, *op. cit.*, fig. 8/2, 4-5, 7.

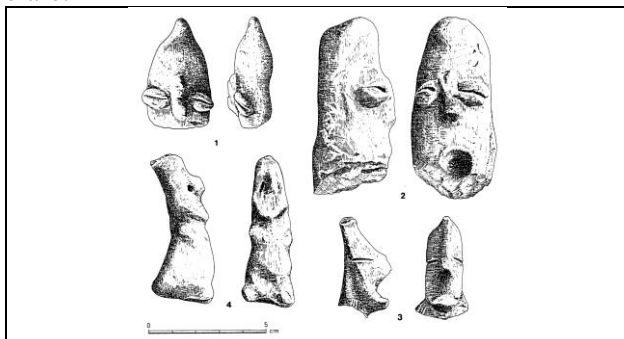
⁶⁴ N. Kalicz, P. Raczky, *Siedlung der Körös-Kultur in Szolnok Szanda*, în „Mitt. Arch. Instit. Ungarischen Akad. Wiss.”, 10/11, 1982, p. 337, pl. 9/1a-b, 10/2.

⁶⁵ W.A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge, 1939, p. 165, fig. 35.

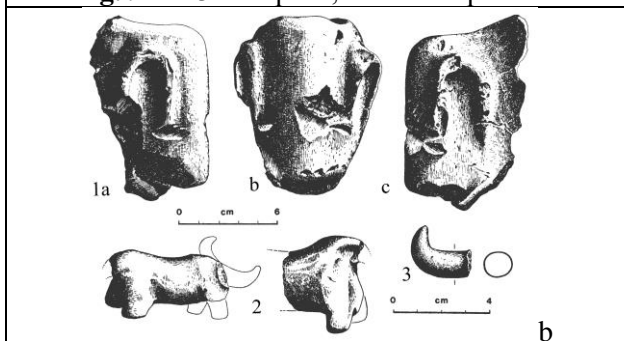
⁶⁶ J. Makkay, *The Protovinča Problem – as seen from the Northernmost Frontier*, în „Vinča and its World”, Belgrade, 1990, fig. 18 și bibl; Gh. Lazarovici et alii, *Parța. Monografie Arheologică*, vol. I.1., p. 274, 290; N. Ursulescu, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, Iași, 1998, p. 103, fig. 27/3; St. Chohadjiev, *Slatino – prehistoric settlements*, Veliko Târnovo, 2006, p. 227, p. 71, fig. 158/7, 159/8, fig. 158/6a-d ș.a.

⁶⁷ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, pl. XX/H6.

Există o serie de piese care nu au fost clasificate, fiind în serii foarte mici, pentru care nu s-au făcut tipologii sau criteriile de clasificare nu au fost suficient de clare.

Fig. 9 – 1-3. Knepiște, idoli antropomorfi

Fig. 9 – Knepiște, 1a-1c, bucraniu mare; 2. Idol zoomorf, taur

O altă piesă deosebită la Starčevo are o formă destul de rară (Fig. 8b-c), modelată artistic pe anumite părți ale corpului, cu forme realist redade, cu capul rupt ritualic, cu sânii mari, artistic redați; are o decorație din incizii lustruite, fin realizate pe corp, cu motive în rețea; idolul are fesele proeminente și un pântec în relief⁶⁸, având unele analogii la Pavlovac, iar mai îndepărtate la Tečić ș. a.⁶⁹.

Credem că aceste analogii pe spații vaste reflectă unitatea manifestărilor religioase din Neoliticul timpuriu.

La Knepiște (=Cânepișce sudul Dunării la Porțile de Fier), plastica redă tipuri similare plasticii balcanice (Fig. 9). Pe de o parte ochii mari de forma unor pastile cu

tăieturi și masca pentagonală redau o stilistică caracteristică etapei Starčevo-Criș (mai departe SC II). Maniera de redare a ochilor nu este cea mai timpurie, sunt analogii în Grecia (Sesklo, Larissa ș.a.)⁷⁰, mai apare la Vinča în SC IIIA și în alte zone din regiunea dunăreană, la Donja Branjevina, Cârcea-Viaduct, Beletinci⁷¹, în Balcani la Slatina, Cakran, Porodin și în Anatolia în diferite stațiuni⁷².

Partea inferioară a unui idol de la Ostrovu Golu-Gura Văii (Fig. 5f), are corpul plat, picioarele marcate, fiind rupt de la piept în sus⁷³. Piesa are marcat sexul, iar despărțitura picioarelor e în manieră vinčiană. Sexul ar marca o femeie în vârstă

⁶⁸ H. Müller-Karpe, *op. cit.*, Abb. 142/56; S. Hansen, *op. cit.*, t2, fig. 128/2.

⁶⁹ D. Garašanin, *op. cit.*, p. 143; Idem, *Croyance et culte de l'homme néolithique dans le centre dea Balkans*, în „Neolit centralnog Balkana”, Beograd, 1968, fig. 7; R. Galović, *Voci*, în „ZborNMB”, 3, 1960, p. 39; I. Kutzián, *op. cit.*, pl. XVII/2, XLIII/10, XLIV/3-4.

⁷⁰ S. Hansen, *op. cit.*, t2, Abb. 96-99, 130, 148, 165 ș.a.

⁷¹ *Ibidem*, Abb. 130-132.

⁷² *Ibidem*, Abb. 28-32, 39 ș.a.

⁷³ Gh. Lazarovici, *Unele probleme ale neoliticului din Banat*, în „Banatica”, 1, 1971, pl. III/10; Idem, *Neoliticul Banatului*, pl. 10.

(vezi și Fig. 6b). Idolii de la Ostrovu Golu au fost puși în legătură cu plastica culturii Karanovo de descoperitori. Influențele vinčiene arată că este vorba de o evoluție locală, care se încadrează în fenomenele generale marcate de cele două migrații sus menționate. Totuși, maniera de redare a unora (Fig. 5c-d) ar marca similarități cu cei din Karanovo II, cu fața trasă în forma ciocului de pasăre, „bec d’oiseau”⁷⁴. Alte tipuri de la Karanovo sunt identice cu cele din restul Balcanilor, cum ar fi cei conici cu gura o proeminență sau forma de redare a ochilor⁷⁵.

La Ostrovu Golu⁷⁶, jumătatea dreaptă a unui idol rupt ritual⁷⁷ ține de fazele SC IIIB-IVA. Piesa, prin forma corpului, este starčeviană și ar putea fi încadrată în categoria celor elipsoidali (Fig. 5e). În literatură mai apar referiri, dar unii idoli sunt doar amintiți: Cuina Turcului, cca. 30 de idoli antropomorfi⁷⁸.

Pe baza analogiilor prezentate se constată o iconografie și o mitologie cultică întâlnită pe spații largi, mai strâns înrudită decât se afirmă pe baza ceramicii, dar, evident, există evoluții și dezvoltări locale, definite de noi sub un termen mai general de CBA (Chalcoliticul Balkano-Anatolian)⁷⁹.

---

⁷⁴ St. Hiller, B. Nicolov, *Karanovo. Die Ausgrabungen im Südsektor 1984/1992*, Salzburg-Sofia, 1997, 2, pl. 110/6; Gh. Lazarovici, *Cultura ...*, p. 18-19; Idem, *Unele probleme ale ceramicii neoliticului din Banat*, în „Banatica”, 3, 1975/*Fragen der neolithischen Keramik im Banat*, în „Festschrift für R. Pittioni”, Wien, 1976, fig. 573.

⁷⁵ V. Nikolov, Maslorov 1987, fig. 29/1, 3-4.

⁷⁶ C.S. Nicolăescu-Plopșor et alii, *op. cit.*, p. 25; P. Roman, V. Boroneanț, *op. cit.*, p. 127, pl. III.

⁷⁷ Gh. Lazarovici, *Cultura ...*, pl. 10/6, 9; Idem, *Unele probleme ale neoliticului ...*, fig. 2/3.

⁷⁸ C.S. Nicolăescu-Plopșor et alii, *Cercetările arheologice de la Cazane*, în „SCIV”, 16, 1965, p. 409; E. Comșa, *Das Banater Neolithikum im Lichte der Neuen Forschungen*, în „AMFMÉvk”, 2, 1969, p. 30.

⁷⁹ Gh. Lazarovici, M. Nica, *Chalcoliticul Banato-Anatolian*, în vol. „Cultura Vinča în România”, Timișoara, 1991; Gh. Lazarovici, *Așezarea neolitică de la Zăuan II. Migrație și difuziune. Chalcoliticul balcano-anatolian. Propuneri pentru un sistem de analiză procesuală*, în „Acta Musei Porolissensis”, 17, 1993.